

DE BONOVE LEKCIJE ZA IZBOLJŠANJE MISELNE UČINKOVITOSTI V KONTEKSTU SLOVENSКИH OSNOVNIH ŠOL

Tamara Malešević

Osnovna šola Šmarje pri Jelšah

V slovenskih osnovnih šolah je že nekaj časa aktualno vprašanje, katere programe razvijati za spodbujanje razvoja identificiranih nadarjenih učencev. Vse relevantne usmeritve za spodbujanje nadarjenosti dajejo prednost razvijanju višjih kognitivnih procesov pred bogatenjem osnovne baze znanja. Zato je lahko sistematično razvijanje kritičnega mišljenja nadarjenih otrok pomemben prispevek k njihovem razvoju.

Še vedno je odprta debata med zagovorniki programov direktnega poučevanja učinkovitega razmišljanja na eni strani ter zagovorniki, da je učiti misliti mogoče le posredno, skozi kurikulum.

Woolfolkova navaja nekatere izmed številnih programov, ki neposredno poučujejo spretnosti mišljenja: De Bonov sistem CoRT, program Odyssey: Kurikulum za razmišljanje, Winocurjev projekt vplivanja, Lipmanovo filozofijo za otroke, Meekerjev SOI (Woolfolk, 2002).

Teoretične predpostavke programa CoRT (Cognitive Research Trust)

Inteligenca je potencial. Razmišljanje je veščina, s katero ta potencial izkoristimo (De Bono, 1998: 17). Izurjenost misleca določa, kako bo ta potencial izkoriščen (ibid.: 20). Analogija: močan motor je mogoče voziti slabo, manj močan avto pa je mogoče voziti dobro. Razmišljanje je aktivna veščina, s katero inteligenca vpliva na izkušnje (ibid.: 21).

De Bono večino razmišljanja primerja z modrostjo (ibid.: 21). Bistrost je zelo izostrena slika v kameri. Modrost je širokokotni objektiv. Ena glavnih nalog je učiti modrost (ibid.: 21).

Nič ne more visokointeligenčnim ljudem preprečiti, da ne bi bili tudi odlični misleci. Vendar se to ne zgodi avtomatično. Veščino razmišljanja je vsekakor treba razviti (De Bono, 1998: 21).

Če si oseba dobro ogleda situacijo in jo oceni, medtem pa izpusti fazo raziskovanja, je to slabo razmišljanje (ibid.: 21). Mnogi visokointeligenčni ljudje zavzamejo stališče do neke zadeve in potem uporabijo svojo inteligenco, da to stališče ubranijo (ibid.: 21). Past visokointeligenčnih ljudi je, da dokazujejo, preden so raziskali, da so prepričljivi zaradi svoje verbalne spretnosti, da ohranjajo svoj imidž »vedno imeti prav« (De Bono, 1992: 15).

Teoretično bi moral biti vsakdo vesel, če v prepiru izgubi, saj ima tako na koncu več, kot je imel na začetku (De Bono, 1998: 27). Zaradi problemov »ega« De Bono pri učenju razmišljanja razvija tehnike, s katerimi ločimo razmišljanje od ega.

Razmišljanje ni nadomestilo za informacije, medtem ko so informacije lahko nadomestilo za razmišljanje. Kadar je znanje popolno in dovršeno, ni potrebe po razmišljanju – gre za rutinske zadeve, ki jih lahko postopno prepuščamo tehnologiji (De Bono, 1998: 19). Slaba je, da je inteligentnost v večji meri dedna. Dobra novica je, da za življenje potrebujemo učinkovito mišljenje, ki je manj odvisno od podedovane inteligentnosti. Mišljenje je po De Bonu veščina, katero se da razvijati. Eden izmed ciljev njegovih vaj CoRT je, da učence »spremeni« v mislece.

Misliti smo prisiljeni le zato, ker nimamo celovitih informacij. In ker ne moremo imeti vseh informacij, je bolj smiselno, da se usmerimo v izboljšanje učinkovitosti mišljenja.

Dobra vaja za razmišljanje ne sme biti težka. Zmerna težavnost zagotavlja rezultat, do katerega pridemo z urjenjem veščin. Ob tem utrjujemo svojo samozavest in smo motivirani za naslednje izzive.

Večino napak v razmišljanju predstavljajo napake v percepciji (De Bono, 1998). V vsakdanjem življenju si moramo percepcije izoblikovati sami. Boljšo percepcijo zagotavlja usmerjanje pozornosti. Večina tehnik (orodij) programa CoRT ima namen ravno usmerjati pozornost.

»Modrost je zasnovana direktno na percepciji. Modrost je sposobnost, da opazimo več stvari hkrati: stvari, ki so prisotne v tem trenutku, in stvari, ki se bodo zgodile v prihodnosti. Modrost nam omogoča, da na stvari gledamo različno« (De Bono, 1998).

Percepcija ima 2 aspekta: širino (zajeti čim več stvari) in spremembo (gledati na eno stvar različno).

Razmišljanje naj bi bilo *konstruktivno, kreativno in produktivno*.

De Bono visoko ceni operativno znanje – uporaba v Bloomovi taksonomiji. »Vedeti« je premalo. Temu je treba dodati KNOW HOW. Operativnost ali spretnost delovanja zahteva veliko različnih vidikov razmišljanja: poglede drugih ljudi, prioritete, cilje, alternative, posledice, ugibanja, odločitve, reševanje konfliktov, ustvarjalnost ...

Domiselno ali lateralno mišljenje ima v osnovi provokacijo, špekulacijo. To je skok v neupravičeno, ki je nujno za spremembe, za ustvarjanje novih idej. Provokacijo sprožimo načrtno.

Lateralno mišljenje je miselna drža in sklop definiranih metod. Miselna drža vključuje pripravljenost gledati na stvari različno. Vključuje spoznanje, da je katerikoli način samo eden od mnogih. Vključuje razumevanje, kako razume, uporablja vzorce, pa tudi zavest o tem, da je treba pobegniti uveljavljenim vzorcem in preiti na boljše (De Bono, 1992: 61). Razmišljanje potrebujemo za: izume, ustvarjanje novih rešitev, ustvarjalnost, za načrtovanje ter ukvarjanje s prihodnostjo.

De Bono razlikuje reakcijsko in proaktivno razmišljanje. Reakcijsko razmišljanje nastopi, ko je problem popolnoma definiran, vse potrebne informacije pa so na razpolago. Proaktivno razmišljanje pomeni, da se mora učenec angažirati pri definiranju problema, z iskanjem informacij, z uporabno rešitvijo, da mora povzročiti določeno situacijo ... Slednje je bolj tipično za življenje. Šola naj bi simulirala življenjske probleme in s tem bi učenci pridobivali uporabno, kakovostno znanje.

Na razmišljanje vplivajo še: logika, čustva, občutki, intuicija. De Bono zagovarja zavestno usmerjanje pozornosti na čustva in intuicijo v izbranem trenutku. Časovno bi moral ta prostor nastopiti po fazi raziskovanja, nikakor pred njim.

De Bono vztraja na omejeni uporabnosti kritičnega mišljenja. Trdi, da je kritično mišljenje reakcijsko mišljenje. Mora obstajati nekaj, kaj se bo kritiziralo. Vsekakor je lažje kritizirati kot ustvarjati. Ono je lahko le del razmišljanja in ne sme postati »drža«, ker se lahko izrodi v nevarno aroganco, ki lahko zavira kreativnost.

Kritično razmišljanje je dialog nasprotij. Kaj se zgodi, če ena stran naleti na podporo druge strani? Ali jo bo razkrila ali prikrila z retoriko ali ignorirala? To je pozicija »Jaz imam a priori prav, ti pa a priori nimaš prav«. Tako navidezno zagovarjanje trditev ima namen razvijati retoriko, pred tem pa poteka selektivno zbiranje argumentov. Izključuje objektivnost in iskreno raziskovanje resnice. Dokazuje subjektivnost subjektivnosti. Izkriplja, prikriva zaradi zmage, prevlade. Takšni so včasih tudi sodni procesi.

De Bono je razvil sistem, ki opredeljuje pristope, principe, navade, osnovne operacije, orodja in strukture.

Principi razmišljanja so:

1. Vedno bodite konstruktivni.
2. Razmišljajte počasi in skušajte stvari poenostavljati, kolikor je to mogoče.
3. Ločite svoj ego od razmišljanja in bodite sposobni pogledati na svoje razmišljanje z distance.
4. Kaj skušam narediti v tem trenutku? Kaj je bistvo in namen mojega razmišljanja?
5. Bodite sposobni »menjati prestave« v vašem razmišljanju. Zavedajte se, kdaj je treba uporabiti logiko, kdaj ustvarjalnost in kdaj je treba poiskati informacijo.
6. Kaj je izid mojega razmišljanja – zakaj verjamem, da bo uspešno?
7. Občutki in čustva so zelo pomemben del razmišljanja, vendar pridejo na vrsto po raziskovanju in ne pred njim.
8. Vedno skušajte poiskati alternative, nove percepcije in nove ideje.
9. Bodite sposobni premikanja med ravnjo širokega razmišljanja in ravnjo podrobnega razmišljanja.
10. Ali gre tukaj za »mogoče« ali gre za »mora biti tako«? Logika je dobra samo toliko, kolikor so dobre percepcije in informacije, na katerih je zasnovana.
11. Nasprotujoči si pogledi so lahko vsi pravilno zasnovani na nasprotujočih si percepcijah.
12. Vsa dejanja imajo posledice in vplivajo na vrednote, ljudi in svet okoli nas.

Navade so nekakšni vedno prisotni načini razmišljanja, ki zagotavljajo učinkovitost:

1. Vsak trenutek moramo vedeti, kaj je *bistvo in namen* razmišljanja.
2. Mislimo *naprej* in *vzporedno* hkrati.
3. Zavedajmo se pomena *percepcije* in *logike*.
4. Vrednote – treba je ugotoviti, katere vrednote se skrivajo za določenim stališčem.
5. Definirajmo izide in zaključke.

Med orodja programa CoRT spadajo:

1. PNC (Prizadevanja, nameni, cilji) – usmerja pozornost k specifičnemu bistvu in namenu razmišljanja. Kaj hočemo doseči? Koristno za načrtovanje akcije.
2. UVF (Upoštevaj vse faktorje) – ima namen v fazi raziskovanja preučiti vse relevantne faktorje in gledati z različnih zornih kotov. Razširja percepcijo. Koristno za odločanje.
3. SDL (Stališča drugih ljudi) – če gre za situacije, ko so pomembni ljudje. Najprej se imenujejo vsi ljudje, ki jih stvar zadeva, zatem pa njihova stališča. Razširja percepcijo.
4. AMI (Alternative, možnosti, izbire) – usmerja pozornost predvsem po vzporednih možnostih.
5. PNZ (Pozitivno, negativno zanimivo) – sili misleca, da situacijo raziskuje, preden sprejme sodbo. To je orodje za usmerjanje pozornosti: najprej v pozitivno, potem v negativno ter v smer zanimivega. Koristno za reakcijo na sugestijo.
6. P & N (Posledica in nadaljevanje) – naravnano v prihodnost. Predvidevanje pri načrtovanju, izbirah, odločitvah, iniciativah. Koristno za reakcijo na sugestijo.
7. PPP (Prve pomembne prioritete) – pred odločitvijo je treba obnoviti prioritete. Uporabna je umetna meja – upoštevati prvih 3 do 5 prioritet. Koristno je za odločanje.

Program razmišljanja CoRT je izobraževalni program, ki je sestavljen iz 6 delov, od katerih vsak vsebuje po 10 lekcij – prevzeto z De Bonove internetne strani (vir):

Program CoRT	Lessons
CoRT 1 BREADTH ŠIRINA DUHA	PMI (Plus, Minus, Interesting), CAF (Factors Involved), Rules, Consequences, Objectives, Planning, FIP (Priorities), APC (Alternatives), Decisions.
CoRT 2 ORGANISATION ORGANIZACIJA	Recognize, Analyze, Compare, Select, Find Other Ways, Start, Organize, Focus, Consolidate, Conclude.
CoRT 3 INTERACTION INTERAKCIJA	EBS (Examine Both Sides), Evidence: Type, Evidence: Value, Evidence: Structure, ADI (Agreement, Disagreement, Irrelevance), Beeing Right 1, Beeing Right 2, Beeing Wrong 1, Beeing Wrong 2, Outcome.
CoRT 4 CREATIVITY KREATIVNOST	YES, NO & PO, Stepping Stone, Random Input, Concept Challenge, Dominant Idea, Define the Problem, Remove Faults, Combination, Requirementments, Evaluation
CoRT 5 INFORMATION & FEELING INFORMACIJA in OBCUTJE	Information – FI & FQ, Questions – FQ & SQ, Clues – CS & CC, Contradiction Co & FCo, Guessing – SG & BG, Belief – BP & BO, Ready-mades – RM-H & RM-S, Emotions – EM & EG, Values – VH & VL, Simlification & Clarification – SF & CF
CoRT 6 ACTION AKCIJA	Target, Expand, Contract, TEC (Target, Expand, Contract), Purpose, Input, Solutions, Choice, Operation, TEC-PISCO

(Nazive lekcij sem ohranila v angleščini zaradi morebitnih napak pri prevajanju specifičnih pomenov znotraj sistema CoRT.)

Program CoRT so prvič uvedli leta 1982. Znotraj šolskega sistema je prisoten na celotnem področju Kanade, v nekaterih državah ZDA (Minnesota), v Rusiji: Šolski projekt 1 – poskusne šole in njihovi učitelji, na Kitajskem – na višji stopnji izbranih srednjih šol, 45 šol v Singapurju, v Maleziji na višji stopnji srednjih šol, v Bolgariji: po preizkusu se uvaja v vse šole, v Venezueli, Združenem kraljestvu, Avstraliji, Novi Zelandiji, Izraelu, Švedski, Kuvajtu, Pakistanu. Poleg izobraževanja je program CoRT prisoten v poslovnem svetu in javnih zadevah v različnih državah sveta.

Raziskave niso potrdile pomembnih sprememb po desetletni izvedbi programa v šolah Woolfolk, 2002.

Programi za nadarjene učence v osnovni šoli naj bi predvsem sledili višjim taksonomskim ciljem in zajemali vsa področja otrokovega razvoja: kognitivno (konvergetno in divergentno), moralno, duhovno, motivacijsko-čustveno, telesno.

Programi so kreativna priložnost za učitelje. Izstopili naj bi s predmetnih področij. Opreмили naj bi učence z medpredmetnimi znanji in veščini ter razvijali kritičen pogled na svet.

Razvijanje kritičnega, učinkovitega in ustvarjalnega mišljenja gotovo spada med cilje spodbujanja razvoja nadarjenosti.

PNZ (Pozitivno, negativno, zanimivo) tehnika E. de Bona za raziskovanje možnosti uvajanja lekcij CoRT za direktno učenje razmišljanja v programe za nadarjene učence slovenskih osnovnih šol

Pozitivni vidiki uvajanja lekcij CoRT v programe za nadarjene učence slovenskih osnovnih šol:

- Razvijanje spretnosti razmišljanja spodbuja transfer znanja in medpredmetna znanja. Veča se miselna angažiranost, miselna prožnost.
- Operativnost oz. spretnost delovanja in uporabe teoretičnih znanj vpliva pozitivno na konkretne rezultate in s tem na motivacijo.
- Lekcije so ekonomične, kratke, kar pomeni, da jih lahko večkrat uporabimo in s tem bolj utrjujemo. Verjetno se bo dolgoročno obrestovalo, če se bo uporaba orodij relativno avtomatizirala in se s tem njihova uporaba širila.
- Proaktivnost, iniciativa, raziskovanje posameznika je v duhu civilnodružbenega aktivizma - ukvarjanje z generativnimi temami, ekologijo ... Na drugi strani je pasivno, reaktivno razmišljanje.
- Program ni zasnovan na znanju iz enega določenega predmeta. Lahko uporabimo življenjske situacije, ki bodo zahtevale priklíc ali učenje vsebin iz različnih šolskih predmetov. V ospredju so miselne spretnosti.
- Uspešni so lahko tudi učenci, ki imajo z učenjem težave, kar ugodno vpliva na njihovo doživljanje lastne kompetentnosti (Woolfolk, 2002).

- Spodbujanje ustvarjalnosti v programu CoRT se mi zdi še posebej pomembno z vidika nadarjenih, ki kažejo talent na področju ustvarjalnega mišljenja.
- Učinkovita poraba teh orodij gotovo utrjuje asertivnost osebe, saj je treba izražati svoja mnenja, izboljševati, dvomiti o predlogih, treba se je boriti za doseganje ciljev...
- Mentalno zdravje je definirano kot odsotnost krivde in skrbi, kar je povezano z učinkovitim reševanjem problemov, s kreativnostjo, fleksibilnostjo in z odprtostjo (Rutar, 2002). Program CoRT naj bi vplival na ustvarjalnost, racionalni pristop k reševanju problemov, k upoštevanju vseh zornih kotov, k razumevanju in upoštevanju mnenj drugih ljudi. Sklepamo lahko, da ugodno vpliva na mentalno zdravje bodočih odraslih ljudi.

To naj bi spodbujalo njegovo intelektualno avtonomijo. Predlagala bi uvedbo predmeta »Kritični in ustvarjalni bralec in mislec« na dodiplomskem študiju učiteljev. Podobno predlaga Rutar, ko navaja McLarna (Rutar, 2003): «Kritična pismenost pomeni zmožnost razpravljanja o temah, ki so za vse ljudi življenjskega pomena, če nočejo biti zgolj pasivni, ubogljivi, enoumni potrošniki.» To novo potrebo v pedagogiki imenuje kritična, revolucionarna ali progresivna edukacija. Konkretnije pomeni, da bi se učenci naučili razumevati, kaj pomenijo civilnodružbena gibanja, da bodo imeli pozitiven odnos do občestvenega aktivizma, da razvijamo pri njih kritično medijsko pismenost (ibid.).

Negativni vidiki uvajanja lekcij CoRT v programe za nadarjene učence slovenskih osnovnih šol:

- Uporaba teh veščin ni avtomatična, če jih učitelji drugih predmetov ne spodbujajo. Treba bi torej bilo usposobiti vse učitelje, da te spretnosti uporabljajo vsakodnevno pri svojem predmetu.
- Če je učinkovito razmišljanje primarni cilj programa, potem je pridobivanje znanj avtomatično v ozadju.
- Raziskave niso potrdile pomembne dejanske spremembe po 10 letih izvedb (Woolfolk, 2002).
- Dolgoročno se bodo pri učencih obrestovale le, če bodo relativno avtomatizirane.
- Prenatrpan predmetnik, ki težko dopušča dodajanje novih vsebin.

- Razdrobljenost lekcij avtomatično ne zagotavlja dejanske fleksibilnosti pri uporabi ter uvida v korist, ki jo le-te prinašajo.

Zanimivi vidiki uvajanja lekcij CoRT v programe za nadarjene učence slovenskih osnovnih šol:

- Med učenci je lahko prisotna tekmovalnost – kdo bo upošteval več dejavnikov, kdo bo gledal na stvar z več vidikov, ali pa »Zmaga tisti, ki izgubi«.
- Učitelji bi morali biti sami »uporabniki« tega programa, da bi jih avtomatično in spontano prenašali v ostale učne vsebine. Šele potem lahko usmerjajo dejavnosti učencev. Učitelj je kritični mislec.
- Mogoče je ugotoviti povezanosti med različnimi programi, ki razvijajo voditeljske sposobnosti, medpredmetne spretnosti (Marentič Požarnik), problemski pouk, (Strmčnik), ali programi, kot so: debatna tehnika, filozofija za otroke, RWCT, vzgoja za medije, retorika, meta-kognicija, emocionalna inteligentnost, transfer ...

Na splošno se zdi zanimivo začeti zadevo z nadarjenimi učenci – dobre izkušnje se bodo hitro »prijele« in začele uporabljati pri rednem pouku. Je pa to gotovo stvar kulture šole. Šola, ki premore sodelovanje, neposredno komunikacijo, vodenje razprav, pogajanja, reševanja problemov (po J. Bečaju), bo lažje uvajala razvojno-procesno kulturo in s tem gojila uporabna znanja, naravna, vseživljenjska znanja. Takšna šola bo mislila in govorila boljši svet.

Literatura

- De Bono, E. (1998). *Naučite svojega otroka misliti*. Ljubljana: Rotis.
- De Bono, E. (1992). *Tečaj mišljenja*. Ljubljana: Ganeš.
- <http://www.edwdebono.com/debono/cort14.htm>, dostop 19.10.2006.
- Woolfolk, A. (2002). *Pedagoška psihologija*. Ljubljana: Educy.
- Marentič Požarnik, B. (2000). *Psihologija učenja in poučevanja*. Ljubljana: DZS.
- Rupnik Vec, T., Kompare, A. (2006). *Kritično mišljenje*. Ljubljana: ZRSŠ.
- Rutar, D. (2002). *Vzgoja in izobraževanje* 2002/4 str. (16–18).